

Bilecen, B. (2013). Avrupa'daki Türkiyeli Göçmenlerin Ulusaşırı Aile Ağları, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2, 235-250.

Avrupa'daki Türkiyeli Göçmenlerin Ulusaşırı Aile Ağları*

Başak Bilecen**

Özet: Bu makalenin temel amacı Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin ulusaşırı aile ağlarını ve bu göçmenler aralarındaki enformel sosyal korunmayı incelemektir. Ulusaşırı aile ağları sadece duygusal ve kişisel konuları paylaşmanın ötesinde aynı zamanda eşya, mal, hizmet, sosyal faaliyetler ve mali yardımlar ile de hem geldikleri ülkelerdeki hem de diğer ülkelerde bulunan geniş aile üyelerini kapsar. Ulusaşırı ailelerin ağlarının incelenmesi, göç ve göçmenlerin sınırlar ötesi toplumsal pratiklerinin ayrılmaz bir parçası olan enformel sosyal korunma stratejileri arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Bu makale, Almanya'daki Türk göçmenleri ve onların hem Türkiye hem de Avrupa'daki aile üyelerinin korunma stratejilerini incelemekte, Almanya'da yapılan yirmi nitel görüşme ve ego merkezli sosyal ağ haritasından yola çıkarak koruyucu kaynakların sınır ötesi akışını örneklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Enformel Sosyal Korunma, Ulusaşırı Aile Ağları, Ego Merkezli Ağ Analizi, Türkiye'den Gelen Göçmenler, Almanya, Avrupa

Transnational Family Networks of Migrants from Turkey in Europe

Abstract: The aim of the article is to investigate the issue of transnational family networks and informal social protection among Turkish migrants living in Germany. By sharing not only emotional and personal matters, but also goods, services, social activities and financial remittances, transnational family networks extend beyond the households of origin to members of the extended families in other countries. The investigation of the ties among transnational families reveals the relationships between migration and informal social protection strategies of migrants that are an integral part of their cross-border social practices. This article examines the protective strategies of Turkish migrants in Germany and their family members in Turkey and Europe. Drawing upon twenty qualitative interviews and ego-centric social network maps collected in Germany, this article illustrates how protective resources flow across borders.

Keywords: Informal Social Protection, Transnational Family Networks, Ego-Centric Network Analysis, Migrants from Turkey, Germany, Europe

* Bu çalışma 7-9 Aralık 2012 tarihleri arasında Londra Regent's Koleji'nde düzenlenen "Avrupa'daki Türk Göçü: Bir Sonraki 50 Yılı Tasarlamak" adlı konferansta sunulmuştur.

** Dr., Doktora Sonrası Araştırmacı ve Öğretim Görevlisi, Bielefeld Üniversitesi, Sosyoloji Fakültesi, basak.bilecen@uni-bielefeld.de

Giriş

Okuluna, kalifiye işçilerin işe alınmasına yönelik bir davet mektubu gönderildiğinde, Süleyman¹ göç etmeye karar verdi. 1965 yılında, henüz 18 yaşındayken, o yıllarda pek çok kişinin yaptığı gibi daha iyi bir gelecek hayaliyle İstanbul'dan kalkan bir trenle Almanya'ya gitti Süleyman. Önce bir fabrikada çalışmak üzere küçük bir şehre geldi. Bir süre sonra Almanca öğrenip bir üniversitede makine mühendisliği okumaya başladı. Akabinde, daha iyi koşullarda eğitim alabileceği başka bir şehre taşındı. Bu esnada kendisine eş arayan annesinden mektuplar almaktaydı. Annesinin onayıyla, Türkiye'de oturduğu çevreden bir kıza evlenmeye karar verdi. 1967'de nişanlandılar ve 1970 yılında düğün için Türkiye'ye gittiler. Süleyman evlendikten sonra üniversiteden ayrıldı, çalışmaya başladı ve iki oğlu oldu. Ağabeyinin Almanya'ya göç etmesine de yardım etti. Türkiye'deki kız kardeşine düzenli para yardımı yapıyordu. Dahası, aile üyelerine ve arkadaşlarına uçak bileti göndermekte ve Almanya'yı görmeleri için onları davet etmekteydi. Türkiye'deki ailesini ve arkadaşlarını halen yılda en az üç defa ziyaret ediyor, bu ilişkilerini ve iade-i ziyaretlerini sosyal hayatı için son derece önemli bir şey olarak tarif ediyor.

Kendisi aralarında turizm, eğlence, ticaret ve inşaat bulunan çeşitli sektörlerde çalışırken eşi Aylin çocuklarını yetiştiren – ve şu anda da biri Türkiye'de, biri Almanya'da bulunan iki torununa bakan – bir ev hanımı oldu. Ailesiyle küçük bir kasabada yaşayan genç oğulları ikinci kez evlendi. İlk eşinden olan kızı Türkiye'de yaşıyor ancak okulu tatil olduğunda gelip babasını, büyükanne ve büyükbabasını ziyaret ediyor. Büyük oğulları ise onlarla birlikte yaşayıp ev işlerine yardımcı oluyor ve babasıyla çalışırken aynı zamanda onlara bakıyor.

Süleyman'ın ailesi günümüzdeki diğer pek çok aile gibi uluslararası olarak tanımlanabilir. Uluslararası aileler, iki veya daha fazla ülkede hayat düzeni kurmuş, köklerinin bulunduğu ülkeyle de sıkı bağlarını sürdüren (Baldassar, 2007; Ho, 2002), “kolektif bir refah ve birlik, yani ‘aile birliği’” (Bryceson ve Vuorela, 2002, s. 3) oluşturan aileler olarak tanımlanmaktadır. Sadece duygusal ve kişisel sorunların değil aynı zamanda ürünlerin, hizmetlerin, yardımların, sosyal aktivitelerin ve mali kaynakların paylaşımı ile aile ağları, memleketlerindeki hanenin ötesinde başka coğrafyalardaki kapsamlı geniş ailenin üyelerine kadar uzanır. Diğer bir deyişle ‘çekirdek ya da geniş, uluslararası aileler, iş, eğitim, yasal oturum izni gereklilikleri ile diğer aile fertlerinin bakımı ve desteklenmesi gibi çok çeşitli etmenlere bağlı olarak bir ya da daha fazla ülkede bulunan aile üyelerinden oluşan, uluslararası sınırların ötesine yayılmış ailelerdir’ (Bernardi, 2011, s. 788).

Süleyman ve ailesinin hikâyesi, göç süreçlerinin ailenin koruyucu kaynaklarının yapısını ve dağılımını ne kadar büyük oranda dönüştürdüğüne bir örnektir. İki çocukları menşe ülkede yaşarken, sonradan kurulan ailesi bir istisna (büyük kız torunları) hariç Almanya'da yaşamaktadır. Dahası bu hikâye, kaynakların, ailenin farklı üyeleri arasındaki karşılıklı doğası hakkında bir örnek teşkil eder. Bakım, bilgi ve mali yardım gibi koruyucu kaynaklar aile fertleri arasında paylaşılır ancak bunların yönü ve sıklığı bir fertten diğerine farklılık gösterir. Genellikle bu yön mali konularda Almanya'dan Türkiye'ye doğrudur, ancak farklı korunma alanlarında farklı-

¹ Bu makaledeki tüm isimler takma isimlerle değiştirilmiştir.

lıklar bulunmaktadır. Ulusaşırı aileler arasındaki bağların incelenmesi göç ile göçmenlerin ülkeden ülkeye değişen sosyal pratiklerine içkin sosyal korunma stratejileri arasındaki ilişkileri açığa çıkarmaktadır. Tekil göçmenlere odaklanmak, biçimsel olmayan (enformel) sosyal korunma stratejilerinin anlaşılmasında ailelerin sahip olduğu karmaşık rolü azımsadığı için *ulusaşırı aile yaklaşımı* kullanılmıştır. Bu nedenle, bu makalenin amacı, nitel görüşmelerle ego merkezli sosyal ağ analizlerini birleştiren bir karışık yöntemler yaklaşımıyla, Avrupa'da birden fazla ülke topraklarına yayılmış ulusaşırı Türk aile ağlarının enformel koruyucu pratiklerini keşfetmektir.

Ulusaşırı Aile Ağlarında Sosyal Korunma: Türkiyeli Göçmenler Örneği

Ağ tabanlı bir kavram olarak sosyal destek (*social support*) yaygın şekilde incelenmiştir (genel bir analiz için bkz. Song ve ark., 2011). Bununla birlikte, bu çalışmalar (Pinquart ve Sörensen, 2000; Smith ve Christakis, 2008; Uchino ve ark., 1996; Vaux, 1988; Wellman ve Wortley, 1990) esas olarak duygusal boyut dahil refah ve sağlıkla ilgili konularla ilgilidir. Diğer taraftan, sosyal korunma (*social protection*) terimi kişiler arası ağlarda gömülü destekleyici kaynakları ve refah devletinin sosyal politika düzenlemelerini birbiriyle ilintili olgular olarak ele alır. Sosyal korunmanın dört boyutu vardır:

- (1) biçimsel (formel) korunmaya erişim, (2) konuk ve köken ülkelerde kazanılmış sosyal güvenlik haklarının taşınabilmesi, (3) göçmenler için konuk ülkedeki işgücü piyasası şartları ve köken ülkede göçmenlerin işe alım süreci ile (4) göçmenlerin ve ailelerinin desteklenmesi için enformel ağlara erişim (Sabates-Wheeler, 2009, s. 4).

Dolayısıyla, sosyal korunma terimi göçmenlerin geçimlerinin sağlama alınması ile ilgili formel ve enformel şemaların ortak durumsallığını inceleme fırsatı sunmaktadır. Bu makalenin amaçları doğrultusunda son bileşene odaklanılacaktır.

Son on yılda ulusaşırı aileleri konu alan bolca çalışma yapıldı. Göçmen ebeveynler ve geniş ailelerin köken ülkede kalan veya uzakta bakılan üyeleriyle ya da uzaktan annelikle ilgili olan bu çalışmalar, duygusal değişimler ve ebeveynlerle büyük ebeveynler arasındaki güç dönüşümü üzerine yoğunlaşmıştır (Hondegneu-Sotelo ve Avila, 1997; Parreñas, 2005; Schmalzbauer, 2004). Köken ülkede (Schans, 2009) ve başka kıtalardaki (Fog Olwig, 2003) aile üyeleri ile bağlantıların yanı sıra ailelerin refahına katkı sağlayan para yardımları da derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca; göç, evlilik, işe başlama, çocuk sahibi olma, emeklilik, aile birleşimi ya da tersine göçü de içerebilen yaşam döngüsü dinamikleri üzerinden ulusaşırı bakım (*transnational care*) pratikleri üzerine de çalışmalar yapılmıştır (Bailey ve Boyle, 2004).

1962 yılında Almanya ile yapılan ve daha sonra Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda ve İsveç gibi ülkelerin de katıldığı resmi işçi alımı anlaşmasından başlayarak Türkiye Avrupa'nın en büyük göçmen işçi sağlayıcısı olmuştur (Abadan-Unat, 2011; Martin, 2012). "Türkiye'deki resmi kayıtlara göre 1962 ile 1974 yılları arasında toplam yaklaşık 800,000 işçi TİBH [Türk İş Bulma Hizmetleri] üzerinden Avrupa'ya gitti. Bu işçilerden 649,000'i (%81) Almanya'ya, 56,000'i (%7) Fransa'ya, 37,000'i (%5) Avusturya'ya, 25,000'i (%3) Hollanda'ya gitti" (İçduygu ve ark., 2001, s. 14). Göçmen işçiler dışında, aile birleşimleri, evlilik göçü ve Türkiye'den Avrupa'ya iltica talepleri de vardır (İçduygu ve ark., 2001). Son tahminlere göre şu anda Avrupa'da yaşayan 4 milyon Türk vatandaşı bulunmaktadır. Bunların %80'i Almanya'da ikamet etmektedir (Abadan-Unat, 2011, s. xxii). Pek çok akademisyen Türkiye'den Avrupa'ya giden göçmenlerin yaşamları ve etkinlikleriyle ilgilenmişlerdir. Her ne kadar Türkiye'den giden göçmenler yoğun şekilde araştırılmış olsalar da, enformel sosyal korunma pratikleri hakkında göreceli olarak kısıtlı bilgi mevcuttur. Türkiyeli göçmenlerle ilgili literatürde sosyal korunma genel olarak aydınlatılmamış bir konu olarak kalmıştır. Önceki çalışmalar, bu göçmenler ile Türkiye'deki geniş aileleri arasındaki uluslararası bağların sosyal korunma için başlıca kaynağı oluşturduğunu öne sürmektedir. Mali yardımların yanı sıra miras haklarının devir işlemleri, yeni gelenlere iş ve kalacak yer bulma, aile uyumsuzluklarının çözülmesi, göç etmek isteyen akrabalara yardım, göçü kolaylaştıracak evliliklerin ayarlanması gibi diğer korunma türleri uluslararası alanlarda en çok faydalanılan korunma biçimleri arasındadır (Böcker, 1993; Gitmez ve Wilpert, 1987; Razum ve ark., 2005; Senyurekli ve Detzner, 2008).

Göçmenlerin Türkiye'deki geniş aileleri ile uluslararası bağları, komşular ve hemşerilerle (Dünya Bankası 2003) birlikte sosyal korunma için, sıra dışı öneme sahip temel kaynaklar olarak görülmektedirler (Böcker, 1993; Gestring ve ark., 2003, 2006; Gitmez ve Wilpert, 1987; Grütjen, 2006; Kalaycioglu ve Rittersberger-Tilic, 2000; Zielke-Nadkarni, 2003). Türkiye'de devlet, vatandaşların sosyal risklerden korunmasında marjinal bir role sahiptir ve sadece belirli bir kesim şu anda reform sürecinde olan sosyal yardımlara erişebilmektedir. Ancak, devlet müdahalesi son derece düşüktür ve bir güvenlik ağı olarak sosyal yardım düzeni mevcut değildir. Her ne kadar belediyeler ve sivil toplum örgütleri Türk refah rejiminde etkin olsalar da, devletin korumadaki rolü geleneksel olarak aile bağları üzerinden gerçekleşmiştir (Gestring ve ark., 2003; Grütjen, 2006). Ailelerin oluşturduğu bu güvenlik ağı Türkiye'den giden göçmenlerin hayatlarının merkezindedir, mesela, kadınlar yoğun ev işleriyle boğuşurken bile kronik hasta olan aile üyelerinin bakıcılığında da sorumludurlar (Zielke-Nadkarni, 2003).

Baykara-Krumme (2008) tarafından Alman Yaşlanma Araştırması'na dayanılarak yapılan çalışmaya göre, Almanya'da yaşayan 40 ila 85 yaşları arasındaki Türkiyeli göçmenler, kendi çocukları ile dengeli bir mali korunma ilişkisine sahipken, Türkiye'de yaşayan ebeveynlerine tek yönlü mali destekte bulunmaktadır. Türkiyeli yetişkin göçmenler eski Yugoslavya ve Sovyetler Birliği göçmenleri gibi Almanya'daki diğer göçmen grupları ile karşılaştırıldığında en dezavantajlı göçmen grubudur; çünkü kendi çocuklarına hem mali hem aynı en fazla desteği sağlarlar ancak kendi ebeveynlerinden genellikle bu türden desteği en az düzeyde alırlar. Almanya'dan Türkiye'ye mali akışın yönü, göçmenlerin anavatanlarında kalan ebeveynlerinin düşük sosyoekonomik durumu ile açıklanmaktadır. Ancak, Almanya'dan gönderilen bu para desteğinin, Türkiye'den ürün ve bilgi akışıyla bütünleştiği savunulmaktadır (Böcker, 1993; Faist, 1998). Ayrıca, Almanya'daki Türk göçmenlerin büyük bir kısmı kendi torunlarının bakımını üstlenmekte ve çok küçük bir kısmı Türkiye'deki ebeveynlerine manevi destek bakımından güvenebilmektedir (Baykara-Krumme 2008). Sonraki bölüm bu çalışmanın metotlarını ve metodolojisini örnek üzerinden tanıttacaktır.

Araştırma Metotları ve Metodoloji

Bu araştırmanın dayandığı ampirik materyal; sosyodemografik bir soru formu, yarı-yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler ve ego merkezli ağ analizleri kullanılarak toplandı. Örnekleme, göçmenlerin yüksek seviyedeki ulusaşırı ilişkilerinden ziyade yasal durumlarına bağlı olarak yapıldı. Bağlı bir değişken olarak ulusaşırı ilişkilerin kullanımı, ulusaşırı göç çalışmalarının sıkça eleştirilen bir kusurudur (bkz. Portes, 2001). 2011 ve 2012 yılları arasında, Almanya'nın orta büyüklükteki şehirlerinde daha büyük bir proje kapsamında² eşit cinsiyet dağılımıyla toplam 20 yüz yüze görüşme yapıldı. Görüşülenlerin yaşları 25 ila 85 arasındadır. Çoğunluğu evlidir (12), bir kısmı bekâr (4), bazıları düzenli bir ilişki içinde (2), boşanmış (1) ya da duldur (1). 11 katılımcının en az bir çocuğu vardı, 9'u işsiz (bunlardan ikisi üniversite öğrencisiydi), 3'ü emekliydi ve 8'i de ikram servisi, inşaat, güvenlik, emlak ve satış gibi sektörlerde çalışıyordu. Tüm görüşmeler, görüşmeci ve katılımcının anadili olan Türkçe dilinde gerçekleştirildi. Görüşmelerde Türkiyeli göçmen işçilerin ve ilticacıların sınırlar arası etkinliklerinin yanı sıra göç hikâyeleri ve tecrübeleri ele alındı. Sosyal korunma, aile etkileşimleri ve değerleri, arkadaşlık, genel değerler ve yaşam hedefleri hakkında genel bilgiler de toplandı. En önemli

² Bahsi geçen büyük projenin ismi 'Ulusaşırılık ve Enformel Sosyal Korunmanın Eşitsiz Dağılımı'. Ödeneği Alman Araştırma Derneği tarafından karşılanan bu projenin kapsamında Polonya ve Kazakistan'dan gelen diğer göçmen gruplarıyla da görüşmeler yapıldı. Bunların yanı sıra doküman analizi, uzman görüşmeleri ve Almanya'da yapılan göçmen görüşmelerinden elde edilen ikincil kişilerle Türkiye, Polonya ve Kazakistan'da da görüşmeler yapıldı.

si görüşmeler katılımcıların sosyal ilişkilerini ve koruyucu kaynak alışverişi yaptıkları insanları açığa çıkardı. Görüşmelerde elde edilen kalitatif veriler; katılımcıların göç, değişik coğrafi konumlardaki geniş aile üyeleri, arkadaşları ve diğer önemli kişiler ile süregelen ilişkileri hakkındaki düşüncelerinin yanı sıra bu ilişkilerin nasıl oluştuğu ve dönüştüğü konusundaki düşüncelerinin de detaylı şekilde analiz edilmesini mümkün kıldı. Bu veriler enformel sosyal korunmanın özellikleri hakkında zengin bir bilgi kaynağı sunmakta ve araştırmacının Almanya içi ilişkilerin yanı sıra sınırlar arası ilişkileri karşılaştırmasına olanak tanımaktadır.

Göçmenlerin sosyal korunmaya bağlı olarak ilişkilerinin yapısını belirlemek üzere sosyal bağlarını incelemek için ego merkezli ağ analizi kullanılmıştır. Ego merkezli ağlar “tek bir aktör (ego) ile bu aktörün bağlı olduğu aktörleri (alter/ikincil kişiler) ve bu ikincil kişiler arasındaki tüm bağları içeren ağlardır” (Everett ve Borgatti, 2005, s. 31). Ağ analizi ve yarı yapılandırılmış görüşmelerin bir bileşimi bu ilişki dinamiklerinin daha da iyi anlaşılmasını mümkün kılar (Bilecen, 2012; Bilecen, 2013).

Egolara (yani görüşülen kişilere) korunmaya ihtiyaç duyduklarında bel bağlayabilecekleri kişilerle ilişkileri hakkında sorular yöneltildi. İsim türetme sorusu (*name-generator question*) sorulurken, görüşme yapılan kişilere dört adet eşmerkezli önem çemberi içeren bir ağ şeması sunulurken karşılaştırılabilir ve ölçülebilir veriler toplanabildi (Antonucci, 1986). ‘Önem’ kavramı önceden tanımlanmadı. Bunun yerine görüşme yapılan kişilerden bu terimin anlamını yorumlamaları istendi (Bernardi, 2011). Daha sonra görüşme yapılan kişilere ikincil kişiler arası ilişkiler soruldu ve cevaplarına binaen VennMaker yazılımı ile ağların yapısal analizi oluşturuldu.³ Ağ şemaları tamamlandıkça, görüşme yapılan kişilerin sürdürdüğü ilişkilerin daha detaylı incelenmesi için diğerleri (ikincil kişiler) hakkında yaş, cinsiyet, vatandaşlık, konum, temas sıklığı, ilişkinin süresi, ilişkinin türü ve diğer hususlarla ilgili sorular soruldu. Bu makalenin amaçları doğrultusunda, analizler sırasında sadece aile ilişkileri değerlendirildi. Bu ağların yoğunluğu 1’dir, yani tüm aktörler diğerlerini tanırlar, böylelikle bilgiler paylaşılar ve potansiyel kaynaklardan hızla istifade edilir ve bu da bilgilerin hızla lüzumsuz hale gelmesiyle sonuçlanır. Yüksek bir ağ yoğunluğu, istikrarlı ve uzun süreli ilişkiler, grubun kuralları ve beklentilerine uyulmasına yönelik daha katı kısıtlamalar ve baskı biçiminde yüksek derecede bir sosyal koruma ve dayanışma ilişkilidir (Burt, 1992; Fischer, 1982).

Son adımda, görüşme yapılan kişiler koruyucu ilişkilerini öznel bir bakış açısıyla değerlendirirken eşzamanlı olarak sosyal koruma üzerine 18 soruluk

³ Bu program, düğüm noktaları olarak aktörler arasındaki ilişkiyi ve aralarında paylaşılan koruyucu kaynakları farklı renklerdeki oklarla görüntüler. Programın amacı sosyal ağları kodlamak, görselleştirmek ve analiz etmek için basit ve hızlı bir yol sağlamaktır (Gamper ve ark., 2011).

bir soru formu etkileşimli bir şekilde dolduruldu. Bu adımda sosyal korumanın dört alanı ele alındı: (1) bilgi alışverişi (istihdam, eğitim, sağlık, yasal statü, yasal sorunlar hakkında); (2) bakım ilişkileri (ev işlerine, ev taşımaya yardım, acil durum desteği, çocuk bakımı, yaşlı bakımı, sağlık hizmetleri); (3) mali korunma (para aktarımlarının miktarı ve sıklığı) ve (4) sosyal etkinlikler (birlikte yemek yeme, kahve içme, sinemaya, müzeye ve kafelere gitme, birlikte spor yapma, ortak hobilerle uğraşma gibi). Bu alanlarla ilişkili sorular, korunma yönünün (yani bu koruma biçimleri alınıyor mu veriliyor mu) yanı sıra algılanan ve aslında var olan koruma seviyesini ölçmek için dört defa soruldu. Sonraki bölüm, görüşme yapılan kişilerin her iki yönde fiili sınır ötesi koruma ilişkilerini analiz etmektedir.

Analiz: Kimler Arasında Ne Tür Korunma Gerçekleşiyor?

İki değişkenli sonuçlar, sosyal etkinliklerin, görüşme yapılan kişilerin yemek yeme, kahve, çay içme ve spor yapma gibi sosyal etkinlikleri birlikte yapılan şeyler olarak algılamalarından dolayı eşit derecede alınma ve verilme oranıyla hem Almanya içinde hem de sınırlar arasında en fazla gerçekleşen sosyal korunma türü olduğunu göstermektedir. Sınır ötesi sosyal etkinliğin seviyesi de diğer koruma türleriyle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir ve bu, fiziksel mesafe göz önüne alındığında dikkat çekicidir. Bunun birlikte, sınır ötesi sosyal etkinlikler sadece iade-i ziyaret ya da birbirini ziyaret etmeyi, birbiriyle sohbet etmeyi ve birlikte çay içmeyi ya da yemek yemeği değil; telefon görüşmelerinin (çoğunlukla yaşlı nesle özgüdür) yanı sıra Skype sohbetlerini, akıllı telefonları kullanarak anında mesajlaşmayı ve Facebook üzerinden iletişim kurmayı da (genç nesil) içermektedir.

Çalışma için görüşülen göçmenlerden Ali, Almanya'da doğmuş ve Türkiye'de büyümüş. Daha sonra ise, şu anda eşi ve üç yaşındaki kızıyla birlikte yaşamakta olduğu Almanya'ya geri göç etmiş. Görüşme sırasında şunları söyledi:

Kayınlarım Berlin'de yaşıyor. Ortalama olarak ayda bir görüşüyoruz ve düzenli olarak birbirimizi telefonla arıyoruz. Torunlarını özlediklerinde ya da onun bakımına yardım edecek birilerine ihtiyaç duyduğumuzda hemen trenle geliyorlar ve bizimle vakit geçirip bizim evimizde kalıyorlar. [...] Birlikte çocuk bahçelerine gidiyoruz ve buna benzer şeyler yapıyoruz. [...] Diğer taraftan benim anne-baba ve kız kardeşim Türkiye'de yaşıyor [...] hepsi farklı şehirlerde. [Yirmili yaşlarının başındaki] Kız kardeşimle mesajlaşıyoruz ya da Facebook üzerinden iletişim kuruyoruz ve hayatlarımızla ilgili haberler ve sosyal olaylar hakkında konuşuyoruz, ancak anne-babamızla konuşmak istediğimizde telefon kullanıyoruz veya onları ziyarete ve tatillere Türkiye'ye gidiyoruz.

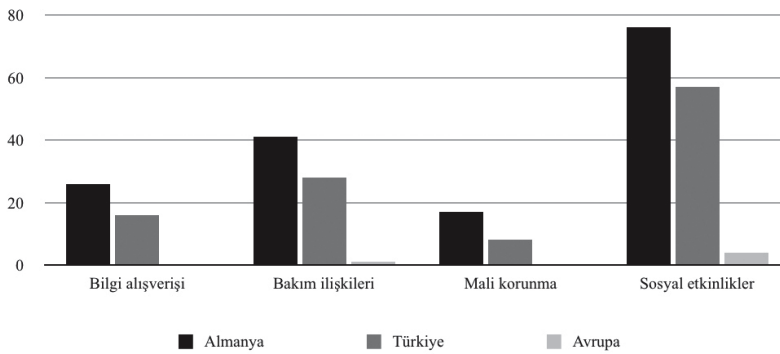
Yakın zamanda evlenmiş ikinci nesil bir göçmen olan Berrin'in, farklı şehirlerde yaşayan anne-babası ve kayınlarının Almanya'daki sosyal etkinlikleri ve Türkiye'deki erkek kardeşi hakkında anlatacak benzer bir hikâyesi var:

Evlendiğimizden [2010'da] bu yana kocamla birlikte burada [Bremen] yaşıyoruz ve benim anne-babam Duisburg'da yaşadığı için onları şu andaki ailemin diğer tarafını gördüğüm kadar sık göremiyorken, düzenli olarak kayınlarımın tüm aile üyelerinin bir araya geldiği yemeklere ya da pazar kahvaltularına gidiyoruz. Onlarla düzenli olarak telefonda konuşuyorum ve erkek kardeşim Türkiye'de okuyor. Buraya sık sık ziyarete geliyor [...] birlikte futbol oynuyoruz [...] Facebook'tayız ve hemen herkesin [akıllı telefonu] var.

En çok faydalanılan sosyal korunma türlerinden ikincisi ise bakım ilişkilidir. Bakım ilişkileri, çocuk bakımı, sağlık hizmeti, yaşlı bakımı, ev işlerine yardım ve acil durum desteğini içeren değişik türde etkinliklerdir.⁴ Hem alınan hem verilen bakım ilişkilerinin seviyesi, Türkiye'de yaşayan ailelerle karşılaştırıldığında Almanya'daki aile üyeleri arasında daha yüksek olarak görülmekte. Bu koruyucu etkinlikler daha yakından incelendiğinde, görüşme yapılan kişilerin en fazla yardımı ev işleri ve ciddi olmayan hastalık durumlarında aldıkları ve verdikleri görülüyor. Sosyal ağ şemalarına daha yakından bakıldığında bu bakım türlerinin genellikle ya eş ya da ebeveynler tarafından verildiği ve sıklıkla çocuklar ya da eş tarafından alındığını görülür. Sema'nın durumu bunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir:

Eğer grip olsam Türkiye'deki kız kardeşlerimi rahatsız etmezdim. [...] Annem de burada. Muhtemelen bana çorba yapar. [...] Onlar [kız kardeşleri] sadece bir ameliyat ya da bunun gibi önemli bir şeye ihtiyacım olursa gelirler.

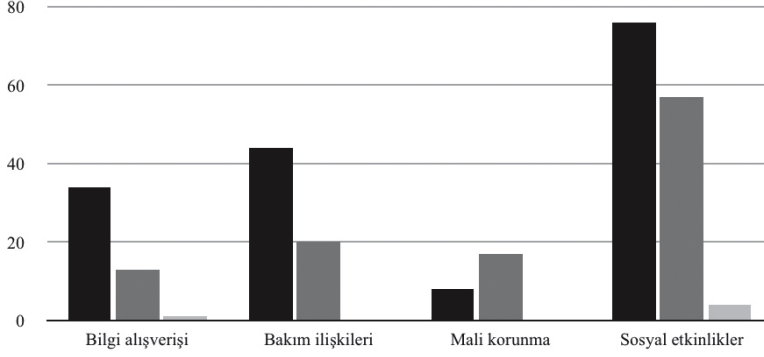
Şekil 1: Aile Üyelerinden Alınan Koruyucu Kaynaklar (N = 185)

⁴ Sosyal korunmanın detaylı soruları ve analizleri için ekteki 3. ve 4. şekillere bakınız.

Almanya'daki aile üyeleri ile ilgili olarak, Şekil 1 ve 2, görüşme yapılan kişilerin Almanya'daki aile üyelerine, aldıklarından biraz daha fazla destek sağladıklarını; ancak Türkiye'deki aile üyelerinden verdiklerinden daha fazla destek aldıklarını göstermektedir. Arada sırada çocuklara bakılması ve ev işlerine yardım, Türkiye'deki aile üyelerinden en fazla alınan destek türüdür. Koruma soru formunu doldururken, görüşme yapılan kişiler kendi ilişkilerini değerlendirdiler. Bu araştırmada kullanılan şekliyle ev işleri, her iki yerde yaptıkları ev işleriyle ilişkili olarak düşünüldü, yani ya görüşme yapılan kişi, kendisine Almanya'daki ev işlerinde (yemek pişirme, market alışverişi, etrafı toplama, ev dekorasyonu) yardımcı olacak olan anne-babası tarafından ziyaret edilmiştir; ya da ebeveynleri veya kardeşlerinin mülklerinin onlar uzaktayken yönetilmesi gibi Türkiye'deki işlere yardımcı olmalarını içermektedir. Benzer şekilde, görüşme yapılan kişiler Türkiye'deki ailelerini ziyaret ettiklerinde de onlara ev işleri konusunda yardım ediyorlar. Ev işleriyle ilgili olarak, görüşme yapılan kişilerin, daha fazla ziyarette bulunabildikleri için aldıklarından biraz daha fazla yardımda buldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, burada kullanılan şekliyle, ara sıra çocuklara bakılması büyükanne ve büyükbabaların ya da kardeşlerin, birbirlerini gördüklerinde birbirlerinin çocuklarına bakmaları olarak yorumlanmıştır. Ki bu durum, fiziki olarak orada bulunmayı gerektirmektedir.

Üçüncü sosyal korunma türü olan bilgi paylaşımı, farklı coğrafi konumlardaki farklı aile üyeleri arasında vuku bulur. İstihdam, sağlık, yasal statü, hukuki konular ve eğitim hakkında bilgilerin alınıp verilmesini kapsar. Bakım ilişkilerinde olduğu gibi, bilgi alışverişi de Almanya'da yaşayan aile üyeleri arasında daha sık olmakta ve görüşme yapılan kişiler aldıklarından daha fazla bilgi vermektedirler. Benzer şekilde, Türkiye'de yaşayan aile üyelerinden, verdiklerinden daha fazla bilgi almaktadırlar. Görüşme yapılan kişilerin en çok aldıkları bilgiler istihdam hakkındaki ve Almanya'daki aile üyelerine verdikleri bilgiler hukuki konular hakkındadır. Bu durum görüşme yapılanlardan birinin hukuk eğitimi almakta olması ve bir diğerinin –hukuk işleriyle uğraşmasa da– hukuk mezunu olması ile açıklanabilir. Dahası, örneklemin neredeyse yarısı işsiz ve iş aramakta olduğundan, istihdam konusunda bilgi aramak onlar için hayati önemde bir konu olsa gerek. Yine, Türkiye'deki aile üyelerinden en fazla alınan bilgi türü, hukuki sorunlar hakkındadır. Bu ise görüşme yapılan kişilerden bazıları Türkiye'de yatırım yapmakla ilgilendikleri için böyle bilgiler bulmaya çalışmalarından ötürü olabilir. Ayrıca, görüşme yapılan kişilerin arasında yer alan 3 ilticacı da, oraya ziyaret amacıyla gitmeseler de, Türkiye'deki hukuki konularla ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bunların, İsveç ve Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerindeki akrabalarına da Almanya'daki kural ve düzenlemeler hakkında bilgi verdikleri görülmüştür.

Şekil 2. Aile Üyelerine Sağlanan Koruyucu Kaynaklar (N = 185)

Mali koruma analizi de ilginç sonuçlar sunmaktadır. Böcker (1993) ve Schans (2009) gibi önceki çalışmalarla uyumlu bir bulgu olarak, görüşme yapılan kişiler Almanya'dan daha fazla aktüel para transferi alıyor ve Türkiye'ye daha fazla gönderiyorlar. Ancak, önceki araştırmalarda daha önce gösterilmemiş husus, kendi sağladıklarından daha az olsa da, Almanya'daki göçmenlerin Türkiye'deki ailelerinden mali destek de alıyor olmalarıdır. Örneğin, sosyal ağ şemalarına ve aktarılan görüşmelere daha yakından bakıldığında, Aylin'in Türkiye'deyken paraya ihtiyacı olduğu, ancak banka hesabına erişemediğinden kız kardeşinden 500 Avro'dan fazla para aldığı görülebilir. Almanya'ya döndüğünde kız kardeşine aldığı parayı geri göndermiş. Ancak, Türkiye'den alınan mali yardımın büyük bölümü genelde düzensiz bir şekilde sağlanıyor – yani sadece ihtiyaç olduğunda. Ayrıca, Aylin'in istisnai durumu dışında, gönderilen miktarlar hiçbir zaman 500 Avro'yu geçmiyor. Dahası, Türkiye'deki aile ve arkadaşlara yapılan mali yardımlar, çocukları halen Türkiye'de eğitim gören istisnalar dışında, genelde düzensizdir. Görüşme yapılanlardan bazıları eğitim amaçlı olarak aylık bir ödeme şeklinde düzenli para gönderiyorlar. Almanya'daki aile üyeleri arasındaki mali yardımlar da düzensiz bir şekilde gerçekleşiyor ve miktarlar genellikle 500 Avro'yu geçmiyor. Görüşme yapılanlardan sadece ikisi – görüşmeden kısa süre önce evlenen Berrin ve Bora – ailelerinden mali yardım almışlar; Berrin o sırada işsiz olduğu ve Bora da yarı zamanlı çalıştığı için.

Son olarak, görüşme yapılan kişilerden Avrupa'da yaşayanlar ya ilk nesil göçmenlerin çocukları ya da ikinci nesil göçmenlerin kuzenleridir. Görüşme yapılan kişilerin yaşam düzeylerinin korunmasında kayda değer bir rol oynadıkları kabul edilmekle beraber, koruyucu etkinliğin seviyesi –sosyal etkinlikler dışında– bir hayli düşüktür. Görüşme yapılan kişiler Avrupa'ya dağılmış aile üyeleriyle e-posta ve telefon yoluyla iletişim kuruyorlar ve bunu bir sos-

yal etkinlik olarak algılayıp bu tür alışverişlere belirli bir önem atfediyorlar. Dahası, görüşme yapılanlardan biri, ciddi şekilde rahatsızlandığında telefon üzerinden yardım aldığıını, bunun da hastalık hakkında konuşmasına ve fikir alışverişinde bulunmasına olanak sağladığını ifade etmiştir.

Sonuç Tespitleri

Bu makale Türkiyeli göçmenlerin kendi ulusaşırı aile ağlarında kullandıkları enformel sosyal korunma pratiklerini incelemektedir. Korunmanın dört alanı tanımlanmıştır: bilgi alışverişi, bakım ilişkileri, mali korunma ve sosyal etkinlikler. Kullanılan korunma türlerinin ilişkinin doğasına bağlı olarak farklılık arz ettiği gösterilmiştir. Ayrıca, ulusaşırı aileler ve ulusaşırı enformel korunma üzerine yapılan araştırmaları tamamlar şekilde, bu makale farklı korunma türlerinin yönü ve hacmini örneklerle açıklamaktadır.

Aile, nerede olduğundan bağımsız olarak, Türkiyeli göçmenlerin yaşamlarında büyük bir öneme sahiptir. Analizin gösterdiği üzere, aile ağları bir dizi koruyucu kaynaklar sunmaktadır. Gelecekteki çalışmaların, sosyal korunmanın refah devleti düzenlemeleri gibi formel yönlerine, göçmenlerin ulusaşırı kullandıkları pratiklere ve yine göçmenlerin yaşam düzeylerinin sağlama alınmasında oynadıkları rollerin biçimlerine odaklanması yararlı olacaktır.

Teşekkür

Özellikle benimle hayatlarını ve deneyimlerimi içtenlikle paylaşan göçmenlere teşekkür ederim. Bu çalışma Alman Araştırma Derneği tarafından desteklenmiştir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2011). *Turks in Europe: From guestworker to transnational citizen*. Berlin: Berghann Books.
- Antonucci, T.C. (1986). Hierarchical mapping technique. *Generations: Journal of the American Society on Aging*, 10(4), 10-12.
- Bailey, A. and Boyle, P. (2004). Untying and retying family migration in the New Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30 (2), 229-241.
- Baldassar, L. (2007). Transnational families and aged care: The mobility of care and the migrancy of aging. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(2), 275-97.
- Baykara-Krumme, H. (2008). Reliable bonds? A comparative perspective of intergenerational support patterns among migrant families in Germany. C. Saraceno (Ed.) *Families, ageing and social policy. generational solidarity in European welfare states* içinde (s. 285-312), Cheltenham: Edward Elgar.
- Bilecen, B. (2012). How social support works among the best and the brightest: Evidence from international PhD students in Germany. *Transnational Social Review, Special Issue on Transnational Social Networks*, 2 (2), 139-155.
- Bilecen, B. (2013). Analyzing Informal Social Protection Across Borders: Synthesizing Social Network Analysis with Qualitative Interviews. *SFB Working Paper Series*, No. 19. German Research Foundation: Bielefeld.
- Bernardi, L. (2011). A mixed methods social networks study design for research on transnational families. *Journal of Marriage and Family*, 73, 788-803.
- Böcker, A. (1993). Migration and social security: The case of Turkish migrants in the Netherlands and their relatives at home. *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, 33, 13-31.
- Bryceson, D. ve Vuorela, U. (Ed.) (2003). *The transnational family: New European frontiers and global networks*. Oxford: Berg Publishers.
- Burt, R.S. (1992). *Structural holes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Everett, M. ve Borgatti, S.P. (2005). Ego network betweenness. *Social Networks*, 27 (1), 31-38.
- Faist, T. (1998). Transnational social spaces out of international migration: evolution, significance and future prospects. *European Journal of Sociology*, 39 (2), 213-247.
- Fischer, C. (1982). *To dwell among friends*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fog Olwig, K. (2003). Transnational socio-cultural systems and ethnographic research: views from an extended field site. *International Migration Review*, 37 (3), 692-716.

Gamper, M., Schönhuth, M. ve Kronenwett, M. (2011). Bringing qualitative and quantitative data together: Collecting and analyzing network data with the help of the software tool Vennmaker. M. Safar and K. A. Mahdi (Ed.) *Social networking and community behavior modeling: Qualitative and quantitative measures* içinde (s. 193-213), Hershey: IGI Global.

Gestring, N., Janßen, A. ve Polat, A. (2003). Processes of integration and exclusion: Second generation Turkish migrants in Hanover. *Paper presented at the conference The Immigrants Second Generation in North America and Europe Workshop at Bellagio Conference Center, June 18-23.*

Gestring, N., Janßen, A. ve Polat, A. (2006). *Integration und Ausgrenzungen: Türkische Migranten der Zweiten Generation.* Wiesbaden: VS Verlag.

Gitmez, A. and Wilpert, C. (1987). A micro-society or an ethnic community? Social organization and ethnicity amongst Turkish migrants in Berlin. J. Rex, D. Joly ve C. Wilpert (Ed.) *Immigrant associations in Europe* içinde (s. 86-125), England: Aldershot.

Grütjen, D. (2006). The Turkish welfare regime: An example of the Southern European model? The role of the state, market and family in welfare provision. *Turkish Policy Quarterly*, 7 (1), 111-129.

Ho, E.S. (2002). Multi-local residence, transnational networks: Chinese “astronaut” families in New Zealand. *Asian Pacific Migration Journal*, 11 (1), 145-64.

Hondegneu-Sotelo, P. ve Avila, E. (1997). “I’m here, but I’m there”: The meanings of Latina transnational motherhood. *Gender & Society*, 11 (5), 548-571.

Icduygu, A. (2012). 50 years after the labour recruitment agreement with Germany: The consequences of emigration for Turkey. *Perceptions: Journal of International Affairs, Special Issue: 50 Years of Migration from Turkey to Germany: Current Perspectives and Historical Background*, 17, Summer Issue, 11-36.

Icduygu, A., Sirkeci, I. ve Muradoglu, G. (2001). Socio-economic development and international migration: A Turkish study. *International Migration*, 39 (4), 39-61.

Kalaycioglu, S. ve Rittersberger-Tilic, H. (2000). Intergenerational solidarity networks of instrumental and cultural transfers within migrant families in Turkey., *Ageing and Society*, 20, 523-542.

Martin, P. (2012). Turkey-EU migration: The road ahead. *Perceptions: Journal of International Affairs, Special Issue: 50 Years of Migration from Turkey to Germany: Current Perspectives and Historical Background*, 17, Summer Issue, 125-144.

Parreñas, R. (2005). *Children of global migration: Transnational families and gendered woes.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Pinquart, M. ve Sörensen, S. (2000). Influences of socioeconomic status, social network, and competence on subjective well-being in later life: A meta-analysis. *Psychology and Aging*, 15 (2), 187-224.

Portes, A. (2001). Introduction: the debates and significance of immigrant transnationalism. *Global Networks*, 1 (3), 181-193.

Razum O., Sahin-Hodoglugil, N. N. ve Polit, K. (2005). Health, wealth or family ties? Why Turkish work migrants return from Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), 719-739.

Sabates-Wheeler, R. (2009). Social security for migrants: Trends, best practice and ways forward. *Working Paper No. 12*. International Social Security Association. Geneva.

Schans, D. (2009). Transnational family ties of immigrants in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 32 (7), 1164-1182.

Schmalzbauer, L. (2004). Searching for wages and mothering from afar: the case of Honduran transnational families. *Journal of Marriage and the Family*, 66 (5), 1317-1331.

Senyurekli, A.R. ve Detzner, D.F. (2008). Intergenerational relationships in a transnational context: The case of Turkish families. *Family Relations*, 57, 457-467.

Smith, K. P. ve Christakis N. A. (2008). Social networks and health. *Annual Review of Sociology*, 34, 405-429.

Song, L., Son, J. ve Lin, N. (2011). Social support. J. Scott and P.J. Carrington (Ed.) *The Sage handbook of social network analysis* içinde (s. 116-129), Londra: Sage.

Uchino, B.N., Cacioppo, J.T. ve Kiecolt-Glaser, J.K. (1996). The relationship between social support and physiological processes: A review with emphasis on underlying mechanisms and implications for health. *Psychological Bulletin*, 119 (3), 488-531.

Vaux, A. (1988). *Social support: theory, research and intervention*. New York: Praeger.

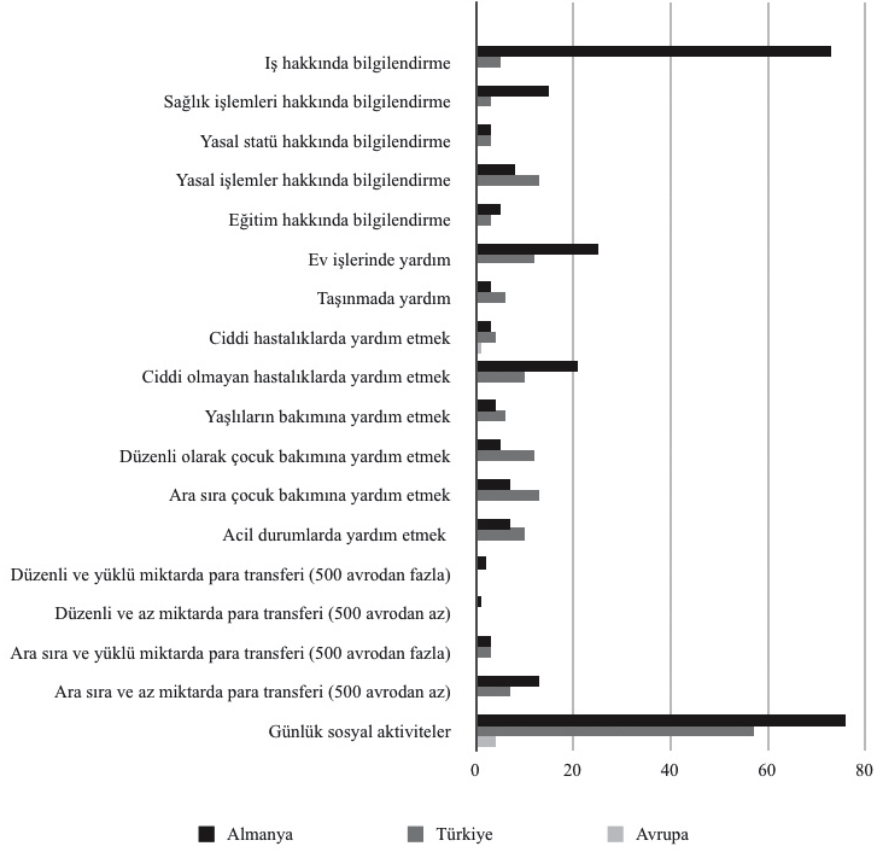
Wellman, B. ve Wortley, S. (1990). Different strokes from different folks: Community ties and social support. *American Journal of Sociology*, 96 (3), 558-588.

World Bank (2003). *Turkey: Poverty and coping after the crisis. Volume I: Main Report*. Washington D.C.: World Bank.

Zielke-Nadkarni (2003). The Meaning of the family: Lived experiences of Turkish women immigrants in Germany. *Nursing Science Quarterly*, 16 (2), 169-173.

Ekler

Şekil 3. Aile üyelerinden alınan koruyucu kaynakların detayları (N=185)

Şekil 4. Aile üyelerine verilen koruyucu kaynakların detayları (N=185)